

Stroomrug- en komontginning

J. D. H. Harten

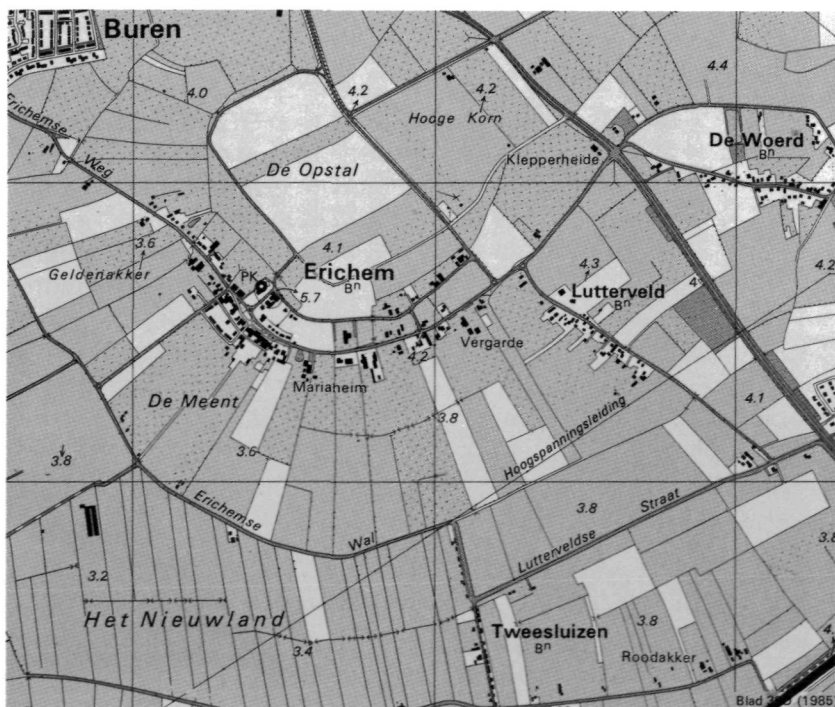
Centraal op het kaartfragment strekt het dorp Erichem zich uit. Evenals de buurtschap De Woerd, in het oosten, ligt het bovenop de zandige stroomruggen van niet meer bestaande rivieren. Al voor het begin van de jaartelling hielden die op te functioneren. In het terrein is onder andere direct ten noorden van het dorp de dichtgeslibde bedding van één ervan nog duidelijk te zien. Hier ligt de sloot in die vanuit het noordoosten langs de Hooge Korn naar Erichem loopt. Ten zuiden van Erichem bevinden zich iets lagere stroomruggronden, die geleidelijk afhellen naar een betrekkelijk kleine kom (Het Nieuwland). Deze ligt 1 à 2 meter lager dan de hoogste punten van de stroomruggen. De bodem bestaat er uit zware klei.

Evenals de meeste dorpen in het rivierklei-

gebied, vormt Erichem van origine een esnederzetting. Aangepast aan het reliëf lagen de verschillende soorten bodemgebruik in aparte complexen. De naam "es" in de betekenis van bouwlandcomplex, komt echter nergens in de streek voor. Men spreekt van "eng" of "akker" of gebruikt andere namen.

In Erichem zijn met name De Opstal en De Hooge Korn, op de stroomrug ten noorden van het dorp, als es ontstaan. Ze zijn eenstreepig verkaveld, wat wil zeggen dat de percelen er overal in dezelfde richting parallel aan elkaar liggen.

Op De Opstal zien we kromme perceelsgrenzen. Die vormen het resultaat van het feit, dat er in de middeleeuwen een zware, moeilijk wendbare ploeg werd gebruikt. Om het keren in een scherpe hoek te vermijden, begon men daarom al van tevoren de bocht te maken. Bovendien gaf men de voorkeur aan lange perce-

Stroomrug- en komontginning (esnederzetting in rivierkleilandschap), met meervoudige parcelering en geconcentreerde bebouwing.

len, zodat er niet zo vaak hoefde te worden gewend. Niet alle akkers hebben deze vorm. Zo zien we onregelmatige blokverkaveling op en rond De Woerd. In het rivierkleigebied vormen woerden hoge terreinen die meestal al vroeg geoccupeerd werden.

In de Romeinse tijd was het rivierkleigebied al vrij dicht bevolkt en ook op de plek van het huidige Erichem woonden toen mensen. In de tweede helft van de 3e eeuw nam de bevolking echter sterk in aantal af. Zowel het verdwijnen van de Romeinse macht, als een verslechtering in de waterstaatkundige situatie, waar klimatologische factoren een belangrijke rol bij speelden, vormden daarvan de oorzaak.

In de Merovingische en vooral de Karolingische tijd vond er op vrij grote schaal herontginning plaats. De vele heemnamen in het gebied, waar Erichem er een van is, dateren uit deze periode. Het bouwland bleef echter tot de hoge delen van de stroomruggen beperkt. Daar beneden was het te nat en bevond zich het gemeenschappelijke grasland. De aanleg van kaden, waarmee waarschijnlijk in de 11e eeuw begonnen werd, maakte het pas mogelijk het akkerland in de richting van de kommen uit te breiden.

In Erichem vormden De Meent en Het Luterveld, respectievelijk ten zuidwesten en ten zuidoosten van het dorp, evenals waarschijnlijk het gebied ertussenin, zulke gemeenschappelijke arealen grasland. Zij werden al vóór de 13e eeuw in bouwland omgezet. Heel merkwaardig is, dat dit toen wel collectief eigendom bleef. Er zijn slechts enkele andere voorbeelden hiervan in het rivierengebied bekend. Op De Meent en Het Luterveld werden de akkerpercelen tot ver na de middeleeuwen om de tien jaar verloot, waarbij elke bewoner van een behoorlijk huis er een kreeg. In de loop van de 17e eeuw liet men echter geen nieuwe deelnemers meer toe en kreeg men steeds weer hetzelfde perceel toebedeeld. Zodoende werden de bezitters op den duur als eigenaar ervan beschouwd. Op De Meent herinneren smalle

percelen echter nog steeds aan de “loten” van destijds.

Opvallend is de waaivormige structuur van de verkaveling in de zone ten zuiden en ten westen van Erichem. Deze hangt samen met de gebogen vorm van het dorp en het hier aanwezige vrij regelmatige reliëf. Overigens is de verkaveling binnen deze zone niet volledig uniform. In het noordwesten ligt het oude akkercomplex De Geldenakker, met kromme percelen. Oostelijk daarvan, waar de grond lag die periodiek werd herverdeeld, zijn de perceelsgrenzen overal recht.

De kom in het zuiden neemt, ook door de manier waarop hij verkaveld is, een aparte plaats in. Hier zijn de kavels niet alleen recht, maar lopen ze ook exact parallel aan elkaar. Bovendien worden de percelen er gescheiden door sloten. Op de stroomruggronden ontbreken die meestal. Deze indeling werd op basis van een plan in één keer aangebracht. De naam Nieuwland illustreert, dat dit de laatste fase betrof in de verspreiding van de verkaveling van hoog naar laag. Over het algemeen werden de kommen pas verkaveld toen er in de rivierdijken geen onderbrekingen meer voorkwamen. Voordien stonden zij een groot deel van het jaar diep onder het overstromingswater. Het had dus weinig zin de grond te verdeelen om die intensiever te kunnen gebruiken.

De aanleg van kaden en dijken en het graven van weteringen en sloten, betekenden een sterke verbetering in de waterstaatkundige situatie van het Nieuwland. Het bleef echter een laag gebied met een zware, slecht doorlatende bodem. Het is dan ook bijna uitsluitend als weiland in gebruik.

Ook het bewoningspatroon werd sterk beïnvloed door het reliëf. Zoals dat bij veel dorpen in het rivierkleigebied het geval is, vormen twee parallelle wegen de hoofdlijnen in de structuur van de dorpskern van Erichem. Zij volgen de vroegere rivierbedding die ten noorden ervan ligt. De zuidelijke weg is plaatselijk verbreed tot een langwerpige brink. Wat opzij

De middeleeuwse kerk van Erichem, hoog op de stroomrug. Het weggetje dat vanaf het akkercomplex De Hooge Korn naar het dorp leidt, wordt omzoomd door een gevarieerde begroeiing (foto Hans Harten).

daarvan staat de middeleeuwse kerk op een terp.

Ook de oude boerderijen liggen op terpen. In het rivierkleigebied werden die over het algemeen pas opgeworpen toen er al dijken waren. Door de bedijking liepen de waterstanden in de rivieren sterk op, zodat na een dijkdoorbraak ook de stroomruggen diep onder water konden komen te staan.

Zoals bij een esnederzetting gebruikelijk is, liggen de boerderijen weinig verspreid. Oorspronkelijk stonden de meeste in de dorpskern bij elkaar. Vooral na de middeleeuwen ontstonden er echter meer en meer keuterboerderijtjes, die vaak in brede wegbermen werden gezet. Op deze manier zijn de buurtschappen Lutterveld en Tweesluizen ontstaan.